

СОВРЕМЕНОСТ

СПИСАНИЕ ЗА ЛИТЕРАТУРА, КУЛТУРА И УМЕТНОСТ

2012

Год. 61, број 2 (септември)

СОВРЕМЕНОСТ

Списание за литература, култура и уметност

Издавач: Современост, Скопје

Редакција

Васил Тоциновски, главен и одговорен уредник

Славчо Ковилоски, извршен уредник

Никола Алтиев, уредник

Ранко Младеноски, уредник

Првиот број на Современост излезе во Скопје, април 1951 година.

Досегашни главни и одговорни уредници:

(1951) - Киро Хаџи Василев

(1951 - 1952) - Владо Малески

(1952 - 1953) - Славко Јаневски, Димитар Митрев и Ацо Шопов

(1954 - 1968) - Димитар Митрев

(1969 - 1982) - Георги Сталев

(1983 - 2002) - Александар Алексиев

(2003 - 2012) - Васил Тоциновски

sovremenost_mk@hotmail.com

ИНТЕРПРЕТАЦИИ

821.163.3-31.09

Ранко МЛАДЕНОВСКИ

ЛИКОТ НА АЛЕКСАНДАР МАКЕДОНСКИ ВО МАКЕДОНСКИОТ РОМАН ОД 20 ВЕК

1. Вовед

Во македонскиот книжевен 20 век се објавени четири романи во кои се среќаваме со македонскиот крал Александар III Македонски: „Александар и смртта“ од Слободан Мицковиќ (1992), „Домот на Александар“ од Митко Маџунков (1992),¹ „Записи и сништа за Александра Магнум“ од Владимир Шопов (1997) и „Дива лига“ од Влада Урошевиќ (2000). Четворицата автори, се разбира секој на свој начин, во овие романи ја даваат (или ја создаваат) сопствената слика, сопствената перспектива за Александар Македонски.

При елаборацијата на структурните сегменти на споменатите че-

тири романи ќе обрнеме особено внимание на наративната функција на ликот на Александар III Македонски како знак (семема) што ги интегрира во себе различните културни идентитети во текот на воениот поход во Азија.

2. „Александар и смртта“ од Слободан Мицковиќ

Во романот „Александар и смртта“ Слободан Мицковиќ врши, всушност, десакрализација, демитологизација и демистификација на Александар Македонски, пред сè, како историска личност, за кого со текот на вековите се граделе митови и легенди во врска со неговиот космополитизам, хуманизам, благородност итн. Ваквата десакрализација на Александар Македонски се однесува и на наративните сегменти во кои ликот на македонскиот крал е интегриран како семема чиишто атрибути се индиција за неговото функционирање како интерактивен код на културите.

Уште на почетокот од романот Мицковиќ го потенцира одбивањето на Македонците да ја прифатат политиката на Александар Македонски за

¹ Романот „Домот на Александар“ беше објавен и во изданието: Митко Маџунков, Кон другата земја, Култура, Македонска книга, Скопје, 1993 година, како седма глава од овој роман (стр. 405-465). Маџунков го дополни романот „Домот на Александар“ во 2002 година и тоа во српското издание (Иван Вишињиќ, Белград, 2002). Дополнетото издание беше објавено и на македонски јазик: Митко Маџунков, Домот на Александар, АЕА, Мисла, Скопје, 2005. Ние овде го користиме токму тоа издание од 2005 година.

мешање (интегрирање) на двете мошне далечни и сосема различни култури – македонската и персиската. Во врска со формирањето на новата македонско-персиска фаланга, авторот на овој роман подвлекува: „Македонците не сакаа да се мешаат со Персијците“.²

Впрочем, има многу вакви места во романот на Мицковиќ каде што се нагласува отпорот, односно одбивноста на античките Македонци да ја спроведуваат политиката на мешање, на зближување на народите и културите што ја практикувал Александар Македонски со цел да создаде една империја во која народите ќе бидат интегрирани без да бидат асимилирани, а сето тоа со цел полесно да се контролира таа огромна империја од политички, воен и, пред сè, од економски аспект. За Македонците, всушност, сиот поход на Исток е залуден, матен, ненужен:

„Во бунтот на Македонците, во таа голема и неотповиклива непослушност што му ја искажаа македонските војни – фалангата, хертариите, заднината – пред извесноста на некои нови планови за воен поход, токму тогаш видов како во секој војин, во секоја стисната вилица и тупаница, во секое ококорено око и зјапната уста се буди омраза кон самите себеси. Бликнува тој бунт кон сопствената послушност, кон самата своја суштина. Кај сите беше тоа некое гнасење од себеси оти се војни во некое залудно, изместено и лудо

војување. Беше за мене страшна таа слика на храбрите, на бестрашните Македонци наеднаш свесни дека владеел со нив, по своја волја, неодредена и нејасна, еден човек. И дека создал од нив нешто што веќе не сакаат да бидат. Дека сите нив, кои тргнале по него за доброто и славата на Македонија, ги вовлекол во некои неизвесни и матни походи кои ниту нив, а воопшто не на Македонија, им се нужни и важни. Ги престорил во војни кои се борат ширум светот, а заборавиле на доброто на својата татковина“.³

Ваквиот негативен став на Македонците кон т.н. космополитска, односно екуменска политика на Александар, се согледува и во искажаното незадоволство на македонските ветерани од бесполезноста на походот на Исток, преку устата на Просул, македонски воен ветеран:

„Во македонската земја се вратени сите оние што лежат закопани кај Граник и кај Ис, а и на местата на сите битки, зашто телото може да биде погребано кај и да е, но духот на Македонецот секогаш се враќа таму кај што се родил. Што гледаат сега во Македонија тие мртви очи? Беда, вдовици, болести, сираци, сакати. Дали Македонците за тоа тргнаа во војна? Или само за да ги збогатиме оние што сме ги победиле? Да им устроиме многуљудни градови спрема кои нашата престолнина Пела стои како куп овчарски колиби од камен и кал“.⁴

² Слободан Мицковиќ, Александар и смртта, Култура, Скопје, 1992, стр. 5.

³ Исто, стр. 40-41.

⁴ Исто, стр. 201.

И интегрирањето на ликот на Александар Македонски во „Александар и смртта“ се реализира во контекст на деградирањето на идејата за светската заедница, за екумената, односно за „Икуменот“ како што се вели во романот на Мицковиќ. Во овој роман, имено, е извршена една семантичка дезинтеграција на историската личност Александар III Македонски за да се изврши потоа семантичката интеграција на книжевниот лик Александар Македонски.

Кои се, всушност, семите (атрибутите) со коишто е исполнето семантичкото поле на ликот на македонскиот крал? Александар Македонски е и филозоф, и тиранин, и херој, и освојувач, и подмолник, и паталец, и скитник, и љубопитник.⁵ Александар „не е од божествено потекло... тој е од племето прости Македонци кои за Хелените и денес се барбари иако се нивни господари“.⁶ Во Александар има „некоја устојчива женска каприциозност која не умееше да ја сокрие иако се срамеше од неа“.⁷ Александар е „единствениот господар на Икуменот“,⁸ но тој носи во себе „страст кон смртта, болна понесеност по убивањето“.⁹ Александар не сака да го освојува светот, туку „да владее со луѓе, да ги крши, да ги менува, да ги опчинува и да ги потчинува, да чувствува... да знае дека ги престорува во нешто што ним

им е омразно и страшно“.¹⁰ Понатаму: „Страв господареше со Александар, а тој со страв господареше врз луѓето. Не верувам дека некој го сакал. Може некои од оние што му биле подалеку и го ценеле, но блиските се плашеа од него“.¹¹ Александар е „суров, самољубив, подмолен и прервртлив човек“.¹² Тој е „човек со такви грандиозни замисли пред кои ниту луѓето ниту земјите, ниту народите, не беа важни за да се постигне целта“.¹³

Идентичен е и односот на македонските војни кон Александар по неговата смрт. Безмалку сите во неговото мртво тело гледаат со страв, со презир, со омраза. Неговите најблиски воени заповедници, односно дијадосите, ќе го заборават неговото тело само по два дена од смртта и ќе ги започнат препирањата за одредување на наследникот на Александар, односно за поделбата на Империјата. На крајот, при пренесувањето на телото на Александар на запад, поворката постојано ќе се намалува за да останат само двајца (Архидеј и Итан) кои ќе ја запалат колата со телото на македонскиот крал.

Очигледно е дека преку ликот на Александар Македонски во романот „Александар и смртта“ од Мицковиќ се десакрализира митот за историската личност Александар Македонски како космополит, ослободител, благороден крал, обединувач на народите, на културите и на све-

⁵ Исто, стр. 9-10.

⁶ Исто, стр. 13.

⁷ Исто, стр. 15.

⁸ Исто, стр. 29.

⁹ Исто, стр. 38.

¹⁰ Исто, стр. 40.

¹¹ Исто, стр. 88.

¹² Исто, стр. 188.

¹³ Исто, стр. 189.

тот, па дури и како хуманист. Зашто, како што се потенцира во романот, смртта на Александар „го уби и царството, ја погуби и големата идеја за хармонија, го сопре пресоздавањето на светот“.¹⁴ Тезата за Александар Македонски како космополит, идејата на Александар за создавање на светско царство, неговата политика за мешање на народите и на културите итн. – сето тоа овде во романот на Мицковиќ е ставено во негативен контекст, односно детерминирањето на Александар со ваквите атрибути се дефинира како заблуда, како една голема илузија, каква што била и неговата замисла за „Икуменот“, доколку Александар Македонски навистина имал таква идеја со денешните атрибути што нејзе, на таа идеја, ѝ се припишуваат. Во таа смисла, врз основа на веќе предпочените фрагменти и идеи од ова дело, на прв поглед би можело да се заклучи дека во романот „Александар и смртта“ се отфрла идејата за Александар Македонски како интерактивен код на културите. Но, тоа не е така!

Напротив! Во структурата на овој роман на Мицковиќ значајно место зазема токму таа функција на ликот на Александар Македонски како интеркултурен код, но погледната од една сосема поинаква перспектива. Имено, самиот поход на Александар Македонски на Исток, самите навлегувања на македонската војска сè подлабоко на азиската територија, самите освојувања и самото создавање на големата Империја,

за што често се зборува во овој роман, го идентификуваат ликот на Александар Македонски како интерактивен код на културите. Александар, меѓу другото, е и „господар на Икуменот“;¹⁵ Македонците се наоѓаат „во туѓи земји со туѓи обичаи и неразбирливи јазици“;¹⁶ Александар е причината за тоа што „ни се измешаа македонските, хеленските, египетските, персиските, индиските, феникиските, сиriskите“¹⁷ богови; во гардата на Александар и непосредно по неговата смрт има Персијци, Египќани, Македонци и Хелени;¹⁸ погребните обичаи по смртта на Александар се одвиваат според некои измешани, комбинирани обичаи од Египет, Персија и Македонија. Сосема е очигледно, значи, дека во овој роман ликот на Александар Македонски функционира како код кон кој гравитираат бројни култури.

Но, во што се состои таа специфична перспектива што ја среќаваме во романот „Александар и смртта“ од Слободан Мицковиќ во врска со функцијата на ликот на Александар Македонски како интерактивен код на културите? Од досегашната елаборација станува јасно дека тоа е негативниот однос на сите народи кон македонскиот крал по неговата смрт – Александар Македонски ќе стане омразен од сите народи што живеат во големата Империја, па дури и од неговите Македонци. На тој начин, Александар Македонски во романот

¹⁴ Исто, стр. 25.

¹⁵ Исто, стр. 29.

¹⁶ Исто, стр. 91-92.

¹⁷ Исто, стр. 94.

¹⁸ Исто, стр. 143.

„Александар и смртта“ се преобразува од историски јунак во книжевен антихерој од чијашто заблуда ќе страдаат сите култури, сите народи што ќе се најдат под власта на неговиот меч и на неговото копје. Колку и да била благородна таа историска идеја за екумената, доколку таа навистина постоела кај Александар во таква форма, сепак, на крајот таа идеја резултирала само со страдања, крв и бесконечни војни, но и без минимални можности таа да живее, да опстане и натаму по смртта на Александар. Тоа, секако, значи дека во романот „Александар и смртта“ од Мицковиќ, ликот на Александар Македонски функционира како интеркултурен код, но во еден сосема негативен контекст.

3. „Домот на Александар“ од Митко Маџунков

Во „Домот на Александар“ од Митко Маџунков извршена е наративна релативизација на времето, односно нарацијата се одвива во една хронолошка изместеност на дејствието. Ваквата организираност на раскажувањето во однос на темпоралната оска го овозможува интегрирањето на ликот на Александар Македонски како интерактивен код на многубројни култури и народи коишто временски и просторно се мошне далечни меѓу себе. Народните легенди и преданија се доминантните структурни елементи на овој фантастичен дискурс на Маџунков, а историскиот наративен слој е само подлога врз која се базира и врз која се гради митолошката приказна со хронотопска-

та лабилност и изместеност на главниот лик – Александар Македонски. На тој начин, македонскиот крал станува лик-знак низ кој се пресекуваат културите на Маите, Ацтеките (Индијанците), Шпанците (конквистадори), Македонците, Хелените, Тракијците, Персијците, Индијците, Египќаните и Турците. Тоа, секако, значи дека „светското царство“, односно екумената, на Александар Македонски овде во романот на Маџунков добива едно пошироко значење, зашто таа Александрова Империја сега се проширува уште на еден континент, на „новиот“ американски континент. Ваквата наративна улога на Александар Македонски како интеркултурен код во романот „Домот на Александар“ ја претставуваме на следниот дијаграм.

*Културните мрежи се пресекуваат низ
ликот-знак Александар Македонски
во романот „Домот на Александар“
од Митко Маџунков*

Двата наративни топоса со чија помош се овозможува врската на овие култури и народи се Елдорадо (езерото Гатавита) и Дојранското

Езеро. Поточно, легендите и преда- нијата што се поврзани со нив прџ- ставуваат интертекстуален мозаик во кој се пресликуваат, се надграду- ваат и меѓусебно се надополнуваат бројните културни идентитети низ кои се интегрира ликот на Алекса- ндар Македонски. Во рамките на тие легенди и преданија, бројни ликови, односно актанти, го претставуваат сврзувачкото ткиво на нарацијата во романот на Маџунков. Тоа се Злат- ниот Град на дното од езерото Гата- вита во областа на Елдорадо и на дното на Дојранското Езеро, Девој- ката којашто ќе се удави во езерото (и во езерото Гатавита крај Елдора- до и во Дојранското Езеро) со нејзи- ните бројни реноминации (Прасија- да, Добра, Таоријана, Полина, Дојра- на), Белиот Брадест Бог, кралот на Ацтеките (Индијанците), Херодот, Мегабаз, Аристотел, Гази Евренос, Евлија Челебија, Ајантада, витезот кој на коњ преминува преку езерото, старецот на влезот од Темната Шу- ма, Олимпијада (мајката на Алекса- ндар која во Темната Шума ќе се поис- товети со Девојката од езерото) итн. Станува збор, имено, за ликови кои- што се дел од главниот наративен сегмент во романот, а тоа е потрага- та на Александар по себеси, по сво- јот идентитет во минатото, сегаш- носта и иднината. Минувањето низ Темната Шума го претставува, всуш- ност, древниот ритуал на иницијација со чиешто реализирање момчињата влегуваат во светот на возрасните, во светот на мажите, во светот на во- ините. Дури и самиот автор, Митко Маџунков, зборува за тоа дека влегу-

вањето во Темната Шума за Алек- сандар Македонски претставува еден вид иницијација – стапување во ре- дот на возрасните.¹⁹ Во тој ритуал, момчето симболично умира и пов- торно се раѓа како маж, односно ини- цијацијата во Темната Шума е риту- ал на умирање и воскреснување, ка- ко што вели Лотман:

„Преместувањето ’во шумата‘ и враќањето е обична митолошка формула (а потоа и формула од бај- ките) за умирањето и воскреснува- њето“.²⁰

Александар Македонски низ тој ритуал треба да умре како момче и повторно да се роди како маж, ка- ко воин, како крал кој ќе биде спосо- бен да го создаде „светското цар- ство“, да го обедини светот. Таа идеја за „светско царство“ е дадена и експлицитно во дијалогот помеѓу Алек- сандар и Аристотел во езерото пред почетокот на иницијацијскиот ритуал:

„Јас сакам – рече Александар – македонскиот и хеленскиот народ да живеат како браќа“.²¹

Кон ова, Александар додава:

„Кога еден ден ќе го освојам светот – повеќе гневно одошто зане- сено рече Александар – јас ќе ги сме- шам тие својства, ќе ги избришам разликите меѓу луѓето, освен оние што потекнуваат од природата, или

¹⁹ Да се види: Белешка на авторот, во: Митко Маџунков, Домот на Александар, АЕА, Мисла, Скопје, 2005, стр. 168.

²⁰ Јуриј М. Лотман, Семиосфера: во све- товите на мислењето, превод Марија Ѓорѓиева, Три, Скопје, 2006, стр. 168.

²¹ Митко Маџунков, Домот на Алекса- ндар, цит. дело, стр. 64.

небото. Зарем боговите на Истокот се помалку моќни од нашите?“.²²

Во недефинираната состојба на умот при иницијациониот ритуал, духот на Александар ќе го мине сиот свој живот од раѓањето до смртта, ќе ги мине пределите на Маите, Ацтеките (Индијанците), Персијците, Индијците, Хелените и повторно ќе се врати во Темната Шума, односно во Дојранското Езеро, во Златниот Град на дното од Дојранското Езеро, каде што и ќе го пронајде својот дом, вечниот дом на својата душа. Врската меѓу Турците и Александар Македонски, односно помеѓу античка Македонија и Османлиската Империја, е реализирана преку ликот на Гази Евренос, османлискиот војсководец кој ќе пристигне на Дојранското Езеро и со кого се поврзува легендата за Девојката која се самоубила, односно се удавила во езерото, а таа Девојка, пак, е линкот помеѓу другите бројни културни идентитети во нарацијата.

Еден мошне необичен однос во рамките на бинарната опозиција *Јас – Другиот* среќаваме во исказот на Александар Македонски во врска со идејата за создавање на светското царство:

„...само оној што ќе биде поробен од поробените може да го создаде *свейскојто царство*“.²³

Ја изделуваме овде синтагмата „поробен од поробените“ којашто имплицира дека во таканареченото светско царство колонизаторите ќе се преобразат во колонизирани, су-

периорните во инфериорни, елитните во субалтерни. Или, на ниво на културите, во светското царство на Александар надредените култури ќе бидат асимилирани од подредените култури, па така со текот на времето ќе нема место за „надредени и подредени“. Тоа е, всушност, онаа политика на почитување на туѓите култури што ја води Александар за време на сиот источен поход при што македонската култура никогаш нема да ја постави над другите освоени земји, народи и култури. Токму заради таа политика многу често ќе му забележуваат неговите Македонци, зашто гледаат и чувствуваат дека со таквата политика победените Персијци (*Другиите*) стануваат победници, а Македонците („Ние“) се „поробени од поробените“.

Во „Домот на Александар“ од Маџунков среќаваме и еден интертекстуален наративен слој што е поврзан со средновековниот *Роман за Александар Македонски*. Тука е приказната за божјото потекло на Александар, односно неговото раѓање поврзано со египетскиот фараон Нектенаб (кај Маџунков реноминиран како Нектенаб Змијата) и со богот Амон со што ликот на Александар Македонски е поставен како интеркултурна врска помеѓу античка Македонија и Египет. Овде се споменува и кралицата Кандака од „Александридата“, па живата, односно бесмртната вода, додека *Темната Шума* од „Домот на Александар“ е еквивалент на *Темната Земја* од средновековниот *Роман за Александар Македонски*, а се разбира и од фолклорот.

²² Исто, стр. 65.

²³ Исто, стр. 70.

Исто како во романот на Мицковиќ („Александар и смртта“), и во романот „Домот на Александар“ од Маџунков го среќаваме негативниот контекст на т.н. космополитизам на Александар Македонски. За Александар и за неговата идеја да создаде светско царство се вели дека „проповедал љубов, но зад себе оставил омраза и страв. Откако заминал, почнале војни до истребување чија единствена цел била да се обезбедат доволно човечки жртви – за неговиот олтар“.²⁴ Во таа смисла е и отпорот на Македонците кон политиката на мешање и изедначување на културите поради што и доаѓа до недоразбирањето меѓу нив и нивниот крал:

„Тој, Александар, не ги возвишуваше поразените за да ги понизи победниците, туку токму на победниците, како родител на деца, да им покаже дека љубовта кон ближните почнува од почитта кон туѓинецот и непријателот, дека без тој пат на чест, правда и милосрдност нема влегување во светското царство. 'Ние Македонците мораме да ги молиме Персијанците да нè пуштат пред нашиот крал', се жалеше Клит, а нему, на Александар, му се мрачеше свеста од толкавата роднокрајска ограниченост и тапост кои само го потсеќаа дека е окружен со глупчовци на кои, ако им го земе она што им го надал, нема што да им се додаде“.²⁵

Историскиот слој во овој роман на Маџунков е даден концизно, во кратки црти, и тука се среќаваат

бројните елементи од историјата коишто се показатели за улогата на Александар Македонски како интерактивен код на културите.

4. „Записи и снискта за Александра Магнум“ од Владимир Шопов

„Записи и снискта за Александра Магнум“ од Владимир Шопов е роман во чијашто композиција влегуваат повеќе приказни коишто се поврзани меѓусебно преку ликот на Александар Македонски.²⁶ Станува збор, имено, за еден типично постмодернистички структуриран роман за Александар и за неговиот воен поход во Азија.

Меѓу бројните теми и мотиви во овој роман на Шопов често ја среќаваме и темата за мултикултурализмот на големата Империја што ја создал Александар Македонски во Африка и во Азија. Тоа се согледува дури и преку интегрирањето на јунакот во романот. Александар е „фараон на победата, многуљубениот од Амон, избраникот на богот на сонцето, господарот на Горен и Долен Египет, господар на вознесувањето, оној на кого му е даден вечен живот

²⁴ Исто, стр. 132-133.

²⁵ Исто, стр. 155-156.

²⁶ Делото „Записи и снискта за Александра Магнум“ Бранко Варошлија го определува како „прозно дело“, односно „ни роман, ни збирка раскази што ги поврзува главниот лик“, додека Александар Димитриев зборува за „овие прози“ (да се видат поговорите во подолу цитираното издание од „Записи и снискта...“). Сепак, сметаме дека ова дело на Шопов ги има сите особености според кои жанровски треба да се детерминира како роман.

својствен само на богот-сонце, кралот на Македонија, хегемонот на градовите-државички јужно од Олимп, господарот на Мала Азија“.²⁷ Александар има „мисија на обединител“,²⁸ односно тој „ги обедини сите земји и народи од Македонија до Индија“.²⁹

Шопов во романот ги нагласува врските на Александар Македонски со египетската земја со што се алутира и на интеркултурниот допир на античка Македонија и Египет. По пристигнувањето во Египет, Александар ќе нареди „храмовите да се обноват во најкус можен рок“³⁰ со што се потенцира една од суштинските особености на ликот на македонскиот крал – почитувањето на туѓите религии и воопшто култури. Но, во романот на Шопов се нагласува и специфичниот однос на Македонците кон древната египетска држава:

„А Александар Египет го сакаше повеќе дури и од Македонија, зашто токму таму му беше кажано кој е и што е, дека во него живее духот на Амон!“.³¹

Тоа, имено, се случува во оазата Сива, во светилиштето на богот Амон, каде што, според Шопов, „првосвештеникот проговори на македонски“,³² што секако претставува книжевна фикција, а не потврден историски факт. Оваа македонско-еги-

петска интеркултурна врска се препознава и во вербалната предикација на Александар за почитта што има намера да ја овековечи кон неговиот татко Филип:

„Да не беше Филип ние никогаш не ќе стасавме до Инд, не ќе се збратимевме со азиските народи, не ќе ги изградеме сите тие градови... Затоа во Пела на кралот Филип да му изградиме пирамида повисока и од Кеопсовата!“.³³

Птоломеј, пак, вели дека Египет е „втора татковина“ на Александар.³⁴

Масовната свадба во Суса е еден од најчесто употребуваните аргументи (во историјата) и описи (во книжевноста) за да се поткрепи тезата за космополитизмот на Александар Македонски и за постоењето на идејата кај него за обединување на сите народи, односно овде конкретно за обединување на Македонците и Персијците, и за создавање на едно заедничко, светско царство. Приказната за свадбата во Суса ја раскажува еден муслиман со име Искендер и тоа во 17 век, а далечните предци на тој Искендер влегле во брак токму на таа свадба во Суса. Тој податок во неговата фамилија се пренесувал од генерација на генерација. Раскажувајќи ја приказната за големата свадба во Суса, Искендер, меѓу друго, вели:

„Е, тогаш му се родила и мислата да направи голема свадба, сета негова војска, сите Македонци од

²⁷ Владимир Шопов, Записи и сништа за Александра Магнум, АБ, Скопје, 1997, стр. 49-50.

²⁸ Исто, стр. 59.

²⁹ Исто, стр. 149.

³⁰ Исто, стр. 52.

³¹ Исто, стр. 141.

³² Исто, стр. 57.

³³ Исто, стр. 127.

³⁴ Исто, стр. 149.

ред, да ги испожени со невести од нашиве краишта, та белким така, со тоа, ќе го куртули светот од Натемаго“.³⁵

Со овој сегмент од романот и со нараторот Искендер (тоа е, всушност, муслиманското име за Александар) се алудира на врската на Александар со исламскиот свет, односно на интеркултурната врска меѓу Македонија и муслиманските азиски земји или, на едно поглобално ниво, меѓу Европа и Ориентот.

Еден друг ориенталец, Аристандар од Телмес, личен профет на Александар Македонски, вака ја опишува античка Македонија, се разбира онаа Македонија од неговото време и од свој, ориенталистички аспект:

„Во Македонија повеќе се купува туѓото отколку домашното. Народот си е таков, љубопитен, гостољубив. Туѓинец таму се чувствува како дома, а и производите што доаѓаат од други земји брзо ги снемјува од пазариштата“.³⁶

Според оваа ориенталистичка детерминанта, Македонија од времето на Александар Македонски е земја којашто е отворена за светот и за другите култури, земја којашто ја прифаќа и ја почитува *Друѓосија*, различноста, а тоа секако соодветствува на политиката што ја води Александар во однос на другите, туѓите култури. Меѓутоа, истиот лик, Аристандар од Телмес, кажува и нешто што е спротивно од претходно-

то, односно наизглед контрадикторно. Аристандар вели дека Македонците се „недоверливи и патријархални“ па тие, Македонците, го исмеваат Аристандар и велат дека тој е „гледач во пепел и свезди, гледач во кокошкин желудник“.³⁷ Тоа се Македонците коишто излегуваат од Македонија и тргнуваат со Александар Македонски во воен поход кон Азија. И, очигледно, сега нивниот однос кон *Друѓиош*, кон Азиецот, кон ориенталецот е поинаков, зашто тој, *Друѓиош*, станува или се преобразува во непријател, па за македонските војни тој *Друѓ* е инфериорен.

Значи, покрај онаа екуменска, космополитска слика за Македонија, во романот „Записи и сништа за Александра Магнум“ паралелно се нуди и резервираноста кон таа политика на мешање на народите и културите и тоа не само од страна на Македонците туку и од самиот Александар. Во писмото до Неарх, египетскиот крал Птоломеј, меѓу другото, пишува:

„Ти не си Македонец по род, Критјанин си по мајка и татко, а Александар никогаш не им даваше највисоки функции на немакедонци“.³⁸

И дијадосите, односно наследниците на Александар Македонски, по неговата смрт ќе се откажат од тој, според нив, залуден обид на младиот македонски крал да создаде светска заедница базирана врз симбиозата на различните народи и кул-

³⁵ Исто, стр. 76.

³⁶ Исто, стр. 30.

³⁷ Исто, стр. 26.

³⁸ Исто, стр. 142.

тури. Дијадосите дури и ја критикуваат, ја напаѓаат таквата политика на Александар Македонски. Приложуваме овде еден подолг цитат од романот што е мошне солидна илустрација за згаснувањето на т.н. космополитски тенденции во македонскиот воен поход уште со самата смрт на Александар Македонски:

„Два дена по потопувањето на Александровото тело во кадата со мед, откако се смири грозницата во мојата глава и по разговорот со Пердика и Касандар, наредив мумификаторите да се протераат од Вавилон. Одлуката за балсамирање на Александар ја повлекохме уште истиот ден, во приквечерината на собирот на дијадосите. Тука беа сите Александрови команданти и другари: Еумен, Мелеагр, Неарх, Антигон, Кра-тер, Селеук, Пердика, Касандар и јас. Паднаа тешки зборови за нашето одродување. Нема ни дванаесет полни години како заминавме од Македонија, а веќе забораваме на нашите обичаи. Не се само годините причина за тоа, викна неочекувано Антигон и тоа ги изненади сите, бидејќи тој секогаш говореше сталожено и тивко. И самиот тој, Александар, продолжи Антигон во истиот тон, откако стана цар на Персија почна да ги заборава нашите обичаи, а на нивно место да ги воведува овдешните! Се облекуваше во оние смешни персиски здолништа, а од нас бараше да паѓаме на колена пред него! Александар, пред сè и над сè, е крал на Македонија, се вмешав во дебатата со цел да го спречам нејзиното непотребно развлекување и скршнување во насока

што лесно можеше да нè одведе во полето на непотребни расправи и кавги. Тој е крал на Македонија и како Македонец ќе биде погребан според македонските обичаи, реков и притоа со енергично движење ја спуштив десната рака на масата пред мене... Мумификаторите се протерани, а Александар ќе биде погребан во Македонија и според обичаите на нашите прадедовци“.³⁹

Сосема е очигледно дека во на-рацијата од романот „Записи и сниш-та за Александра Магнум“ на Влади-мир Шопов паралелно се елаборира-ат и т.н. космополитска политика на Александар Македонски за создава-ње на светска заедница на разни на-роди и култури, но и сомнежите и от-порот кон таа политика, пред сè, од страна на Македонците. Меѓутоа, ост-анува фактот дека и во ова книжев-но остварување од македонскиот книжевен 20 век ликот на Алексан-дар Македонски се интегрира со атрибути коишто него го карактери-зираат како интерактивен код на културите.

5. „Дива лига“ од Влада Урошевиќ

Археологијата е основниот на-ративен сегмент врз кој се базираат темите поврзани со Александар Ма-кедонски во романот „Дива лига“ од Влада Урошевиќ. Во овој роман Александар Македонски не е главен лик, но во неговото сџе се испреп-летуваат историски факти и мито-лошки приказни поврзани со најслав-

³⁹ Исто, стр. 137-139.

ниот македонски крал и тоа најчесто во врска со неговата функција како интерактивен код на културите. Овде се доминантни интеркултурните врски меѓу античка Македонија и Египет, од една, и античка Македонија и Индија, од друга страна, при што контактот на тие култури се остварува преку ликот на Александар Македонски. Ќе наведеме неколку фрагменти од романот „Дива лига“ коишто се мошне солидна илустрација за ваквото тврдење:

„Тоа би било откритие. Египетско благо закопано во македонските планини. Врската со Александар. Ќе напишеш книга за тоа?“;⁴⁰ „Можеби е во прашање сензационално откритие. Египќани во Македонија – можеби уште пред Александар!“;⁴¹ „Египќаните... биле доста затворен народ... Не биле расположени за патувања и откритија. Доаѓале до некои грчки острови, веројатно барале калај. Калајот им требал, знаеш, за зацврстување на бакарот, без него нема бронза. Нике од Самотрака е крената во чест на некаква мала победа на Грците во судир со една таква египетска експедиција што отворала рудници на Кипар. Ма зошто те интересира тоа? Пишуваш нешто за врските на Македонија со Египет? Роговите на Амон врз главата на Александар – такви нешта?“;⁴²

Во рамките на меѓусебните контакти на античко-македонската и индиската култура Александар Ма-

кедонски ја има улогата на интеркултурен код и тоа доминантно во областа на уметноста:

„Добро, вие знаете дека сум од Индија. Александар Македонски го донесол таму театарот... Македонската и индиската цивилизација се допираат и – се раѓа театар, драма, дејство. На северната граница во Индија, како резултат на тој контакт, се родиле цивилизации чии скулптури се хеленистички, но насмевката што ја носат врз лицата е будистичка“.⁴³

Меѓутоа, Александар Македонски се поврзува и со христијанството и тоа преку археолошката „дива лига“:

„Ќе почнам со оној тип што сакаше да ми го продаде месинговиот ангел исечен од некој кревет, купен минатиот век во Солун, како дел од шлемот на Александар“.⁴⁴

Ангелот овде е олицетворение на христијанската монотеистичка религија која, преку ликот на Александар Македонски како комуникациски канал, доаѓа во допир со античко-македонската политеистичка митологија.

Но, во овој роман на Урошевиќ ја среќаваме и врската меѓу античка Македонија и современа, денешна Македонија со тоа што Македонците во 18 век зборуваат дека се потомци на Александар Македонски. Имено, според сижето во романот, во 18 век во Париз постоело друштво на учени луѓе „Просветлени браќа од Азија“. Според нив, постоеле четири точки

⁴⁰ Влада Урошевиќ, Дива лига, Три, Скопје, 2000, стр. 79-80.

⁴¹ Исто, стр. 81.

⁴² Исто, стр. 84-85.

⁴³ Исто, стр. 214.

⁴⁴ Исто, стр. 51-52.

што се суштествени за светот: Египет, Ерменија, Индија, Македонија. Кон крајот на 18 век неколкумина од тие учени луѓе дошле во Македонија за која, меѓу другото, во едно писмо велат:

„Веќе се погриживме да најдеме помеѓу месното население луѓе што ги познаваат краиштата во кои одиме и кои ќе ни бидат водичи. Тоа се Словени, христијани, во кои, се чини, може да се има доверба. Тие скришум зборуваат дека се потомци на Александар Велики. Можеби имаат право – тука сè е толку измешано и заплеткано што никој не може да знае каде е скриена вистината кога станува збор за историја“.⁴⁵

Значи, во романот „Дива лига“ од Влада Урошевиќ ликот на Александар Македонски има доминантна улога на интерактивен код за античко-македонската, египетската, индиската, ерменската и македонската современа култура. Во романот има индиции и за словенизација и христијанизација на семантичкото поле на ликот на македонскиот крал.

6. Српски роман за Александар Македонски на македонски јазик

Во врска со романите за Александар Македонски во македонскиот книжевен 20 век, интересен е податокот дека во 1965 година е објавен на македонски јазик романот „Александар Македонски“ од Словомор Настасиевиќ, преведен од српски јазик. Овде ние нема да го анализираме

романот затоа што не станува збор за македонски роман, туку за книжевно дело што влегува во рамките на преводната литература. Овој роман на Настасиевиќ е значаен за македонската литература од еден книжевно-историски аспект. Романот е објавен во едно време кога во Македонија се игнорира историјата на античка Македонија и во тој период нема ниту еден запис, ниту едно оригинално македонско книжевно дело за Александар Македонски. Се поставува прашањето зошто е преведен и објавен на македонски јазик овој роман во тоа време, но и дилемата зошто објавувањето на овој роман не било „забрането“ или, пак, зошто неговото објавување не предизвикало реакции од тогашните политички кругови во Македонија? Одговорот на овие прашања лежи во самата структурираност на романот. Од содржински аспект, овој роман на Настасиевиќ се вклопува во социјалистичката, односно комунистичката идеологија, зашто главни ликови во романот не се античко-македонските кралеви или, пак, античко-македонските кралски достоинственици, туку обичните луѓе од народот, селани кои во сижето ќе бидат ставени во центарот на историските настани поврзани со источниот воен поход на Александар Македонски. Во овој роман на Настасиевиќ се критикува односот на македонските кралеви (особено на Филип II и Александар III Македонски) кон „обичните“ луѓе, а таквата книжевна структура се вклопувала во општата комунистичка идеологија за правата на „обичниот

⁴⁵ Исто, стр. 220.

човек“, за правата на т.н. „работничка класа“, но и критикувањето на монархијата како лош, зол, неподобен општествен систем. Токму затоа цензурата не е применета при објавувањето на овој роман за Александар Македонски на македонски јазик во 1965 година.

7. Заклучок

Појавата на македонскиот современ роман за Александар III Македонски се случува во последната деценија од 20 век, односно веднаш по осамостојувањето на Македонија. Една од доминантните теми во четирите македонски романи за Александар што се појавија во овој период е интеракцијата меѓу различните народи и култури коишто доаѓаат во меѓусебен допир во текот на воениот поход на македонската војска во Египет и на азискиот континент. Ликот на Александар Македонски во овие романи е претставен како семема кон која гравитираат многубројни култури од три континенти – Европа, Африка, Азија. Како опозит кон ваквата предикативност на Александар е даден отпорот на античките Македонци, на македонските војни, кон политиката на македонскиот крал да ги зближи, да ги интегрира

различните народи и култури. При тоа, во романите е забележлива интенцијата на авторите да ја комбинираат историската факција со книжевната фикција.

Овие четири македонски романи за Александар Македонски се само потврда за сè позачестеното присуство на античкиот македонски крал во поновата македонска книжевност што е забележливо некаде во 80-тите години на 20 век како долговековен континуитет чии корени се наоѓаат во македонскиот фолклор. Таквата тенденција за сè почестата обработка на теми поврзани со Александар III Македонски е видлива и во современата македонска книжевност во првата деценија од 21 век.

Библиографија

1. Лотман Јуриј М., Семиосфера: во световите на мислењето, превод Марија Ѓорѓиева, Три, Скопје, 2006.
2. Маџунков Митко, Домот на Александар, АЕА, Мисла, Скопје, 2005.
3. Мицковиќ Слободан, Александар и смртта, Култура, Скопје, 1992.
4. Урошевиќ Влада, Дива лига, Три, Скопје, 2000.
5. Шопов Владимир, Записи и снисhta за Александра Магнум, АБ, Скопје, 1997.